

OORSPRONG EN OORZAKEN VAN DE ITALISCHE
BONDGENOTENoorlog (91-88 voor Christus)

Burgers en bondgenoten

Roel van Dooren

Op de omslag:

De eerste regels van caput V van Appianus' *Bella Civilia* (de Burgeroorlogen), tevens het begin van diens beschrijving van de Bondgenotenoorlog en de oorzaken van dit conflict

Burgers en bondgenoten

Oorsprong en oorzaken van de Italische Bondgenotenoorlog (91-88 voor Christus)

Een wetenschappelijke proeve op het gebied van de Letteren

PROEFSCHRIFT

ter verkrijging van de graad van doctor
aan de Radboud Universiteit Nijmegen
op gezag van de rector magnificus prof. mr. S.C.J.J. Kortmann,
volgens besluit van het College van Decanen
in het openbaar te verdedigen op woensdag 23 april 2008
om 13.30 uur precies

door

ROELAND HENRICUS VAN DOOREN

geboren op 4 november 1974
te Eersel

PROMOTOR

Prof. dr. L. de Blois

MANUSCRIPTCOMMISSIE

Prof. dr. O.J. Hekster

Prof. dr. L. de Ligt (Universiteit Leiden)

Dr. G.J.L.M. Burgers (Koninklijk Nederlands Instituut te Rome)

PARANIMFEN

Joris W. van Dooren

Michiel J. van Dooren

ISBN 978-90-9022719-1

VORMGEVING

MWOntwerp, Michel Wolf

DRUKWERK

PrintPartners Ipskamp

Inhoudsopgave

WOORD VOORAF	11
INLEIDING	17
I DE DIVERSITEIT VAN ITALIË VOOR DE BONDGENOTENoorlog	35
Inleiding	36
1.1 Fysisch-geografische diversiteit	38
1.1.1 Latium	38
1.1.2 Etruria	40
1.1.3 Gallia Cisalpina	41
1.1.4 Picenum	42
1.1.5 Umbria	43
1.1.6 Sabellium en Samnium	44
1.1.7 Campania	45
1.1.8 Lucania en Bruttium	46
1.1.9 Apulia en Calabria	48
1.1.10 Conclusies	49
1.2 Etnische en culturele diversiteit	51
1.2.1 Latium	55
1.2.2 Etruria	57
1.2.3 Gallia Cisalpina	58
1.2.4 Picenum	59
1.2.5 Umbria	61
1.2.6 Sabellium en Samnium	62
1.2.7 Campania	64
1.2.8 Lucania en Bruttium	65
1.2.9 Apulia en Calabria	67
1.2.10 Conclusies	69

1.3	Sociale en politieke diversiteit	70
1.3.1	Latium	71
1.3.2	Etruria	73
1.3.3	Gallia Cisalpina	76
1.3.4	Picenum	78
1.3.5	Umbria	79
1.3.6	Sabellium en Samnium	80
1.3.7	Campania	84
1.3.8	Lucania en Bruttium	85
1.3.9	Apulia en Calabria	90
1.3.10	Conclusies	92
1.4	Uiteenlopende impact van Rome	93
1.4.1	Latium	99
1.4.2	Etruria	104
1.4.3	Gallia Cisalpina	109
1.4.4	Picenum	113
1.4.5	Umbria	116
1.4.6	Sabellium en Samnium	119
1.4.7	Campania	126
1.4.8	Lucania en Bruttium	130
1.4.9	Apulia en Calabria	136
1.4.10	Conclusies	140
II	ROMEINSE CONTROLE IN DE TWEDE EEUW	145
	Inleiding	146
II.1	De bestraffing van opstandige socii	148
II.1.1	Vervolging van samenzweerders in Etruria	149
II.1.2	Bestrafing van twaalf Latijnse kolonies	150
II.1.3	Ingreep in Campania	151
II.1.4	Confiscaties in het zuiden	155
II.1.5	Conclusies	156

II.2	Romeinse bemoeienis in vreedestijd	157
II.2.1	De bacchanalia	159
II.2.2	De verdwenen tempelschat van Locri	162
II.2.3	Slavenopstanden en andere problemen	164
II.2.4	Machtsmisbruik door Romeinse ambtsdragers	166
II.2.5	Conclusies	168
II.3	Troepenleverantie	168
II.3.1	De omvang van de contingenten	170
II.3.2	De kosten	172
II.3.3	De baten	176
II.3.4	Conclusies	184
III DE LANDKWESTIE		187
	Inleiding	188
III.1	Interpretatie en bewijsvoering	194
III.1.1	Literair aantoonbare kolonisatie	195
III.1.2	Centuriaties en grensstenen	198
III.1.3	Aan- of afwezigheid wijdverbreide villa-cultuur	201
III.1.4	Conclusies	203
III.2	Het zuiden	203
III.2.1	Campania	204
III.2.2	Samnium	206
III.2.3	Apulia en Calabria	209
III.2.4	Lucania en Bruttium	211
III.3	Centraal en Noord-Italië	214
III.3.1	Sabellium	214
III.3.2	Latium	216
III.3.3	Etruria	218
III.3.4	Gallia Cisalpina	220
III.3.5	Picenum	221
III.3.6	Umbria	223
III.4	Het belang van de landkwestie	223

IV HET VERLANGEN NAAR BURGERRECHT	231
Inleiding	232
IV.1 Latijnse migratie naar Rome	234
IV.1.1 De betrouwbaarheid van Livius' bronnenmateriaal	235
IV.1.2 Burgerschap als motief voor migratie	237
IV.2 Burgerschap door participatie in een kolonie	240
IV.2.1 De kolonisten uit Ferentinum	240
IV.2.2 Het betwiste burgerschap van T. Matrinius	242
IV.3 Andere wegen naar burgerschap	245
IV.3.1 Civitas per repetundas	245
IV.3.2 Civitas per magistratum	251
IV.3.3 Burgerschap als beloning voor militaire verdiensten	257
IV.4 Redenen om naar burgerschap te verlangen	259
IV.4.1 Deelname aan het Romeinse politieke proces	261
IV.4.2 Economische voordelen	263
IV.4.3 Sociale aspecten	266
IV.4.4 Rechtszekerheid	270
V DE ITALIËRS IN DE ROMEINSE POLITIEK, 131-90 VOOR CHRISTUS	277
Inleiding	278
V.1 Tiberius Sempronius Gracchus	281
V.1.1 Italische tegenstanders	282
V.1.2 Italische medestanders?	284
V.1.3 Conclusies	288
V.2 Marcus Fulvius Flaccus	288
V.2.1 Het inspelen op Italische verlangens	289
V.2.2 De opstand van Fregellae	293
V.2.3 Conclusies	296

v.3	Gaius Sempronius Gracchus	296
v.3.1	Gaius Gracchus' Italische achterban	297
v.3.2	De reactie van de senaatspartij	302
v.3.3	Conclusies	303
v.4	De jaren 121-95: Marius, Saturninus en de lex Licinia Mucia	304
v.4.1	De reactie op Marius' beloningen voor Italiërs	308
v.4.2	De lex Licinia Mucia	314
v.5	Marcus Livius Drusus	317
v.5.1	De rol van de Italiërs in Drusus' programma	317
v.5.2	De Italische reactie op Drusus' falen	324
v.6	Het uitbreken van de Bondgenotenoorlog	328
v.6.1	De organisatie en doelen van de opstandelingen	329
CONCLUSIES		335
	Inleiding	336
	De diversiteit van Italië voor de Bondgenotenoorlog	337
	Romeinse controle in de tweede eeuw	339
	De landkwestie	341
	Het verlangen naar burgerrecht	342
	De rol van de Italiërs in de Romeinse politiek, 133-90 voor Christus	344
	Epiloog: wat veroorzaakte de Bondgenotenoorlog?	347
ENGLISH SUMMARY		349
LANDKAARTEN		361
AFKORTINGEN/GERAADPLEEGDE LITERATUUR		367
	Afkortingen	368
	Geraadpleegde literatuur	369
OVER DE AUTEUR		384

